

بررسی شواهد مرتبط با روایی و پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده

فریده سادات حسینی^۱

استادیار روانشناسی، دانشگاه خلیج فارس بوشهر

مسعود حسین چاری

استادیار گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه شیراز

تاریخ پذیرش: ۹۲/۳/۱۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۰/۴

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت حوزه تاب‌آوری خانواده و گستردگی کاربردهای ناشی از تمرکز بر مقاوم نمودن خانواده‌ها، پژوهش حاضر، معرفی سازه تاب‌آوری خانواده را یک نیاز ضروری تحقیقاتی تشخیص داده است. تاب‌آوری خانواده به عنوان توانایی خانواده برای مواجهه با تغییرات در موقعیت‌های بحرانی، توانایی احیای مجدد و دوباره فعال نمودن تعادل خود بعد از یک بحران، تعریف می‌شود. بر همین اساس پژوهش حاضر به منظور بررسی شواهد روایی و پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده فراهم آمده است.

روش: تعداد ۳۲۰ نفر (۱۸۲ دختر و ۱۳۸ پسر) از دانشجویان دانشگاه سلمان فارسی کازرون با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شدند و مقیاس تاب‌آوری خانواده، مقیاس آبدیدگی و مقیاس معنای زندگی را تکمیل نمودند. جهت بررسی شواهد روایی مقیاس تاب‌آوری خانواده، روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی با دو شیوه اکتشافی و تأییدی بررسی گردید و جهت بررسی روایی همگرا، از ضرایب همبستگی تاب‌آوری خانواده با معنای زندگی و آبدیدگی استفاده شد. پایایی مقیاس

---

1. fsadathoseini@yahoo.com & Fhoseini@pgu.ac.ir

تاب‌آوری خانواده با استفاده از دو روش آلفای کرنباخ و دو نیمه‌سازی بررسی گردید.

یافته‌ها: براساس یافته‌های تحلیل عوامل، الگوی سه عاملی پرسشنامه تاب‌آوری خانواده، برازش مطلوبی با داده‌های تجربی نشان می‌دهد. لذا پرسشنامه تاب‌آوری خانواده با سه عامل فرآیندهای ارتباط و حل مسئله، منابع مذهبی/اجتماعی و باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل، می‌تواند کیفیت بازگشت‌پذیری خانواده‌ها در فرهنگ ایرانی را اندازه‌گیری نماید. همچنین شواهد روایی همگرایی این پرسشنامه، با مقیاس‌های مرتبط تأیید گردید. پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده با دو شاخص پایایی سنجی، ضریب آلفای کرنباخ و ضریب تنصیف تأیید شد.

نتیجه‌گیری: براساس شواهد این پژوهش، مقیاس تاب‌آوری خانواده ابزاری مناسب و دارای شواهد روان‌سنجی مطلوب برای سنجش تاب‌آوری خانواده در جامعه ایرانی محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: تاب‌آوری خانواده، شواهد روان‌سنجی، پایایی، روایی.

مقدمه

هر خانواده‌ای ممکن است در طول دوره حیات خود با مشکلات و دشواری‌های مختلفی مواجه شود؛ از جمله بیماری، طلاق، مرگ یکی از اعضای خانواده، مشکلات کاری، بلایای طبیعی و اعتیاد اعضا (کوپن، ناچجسکی، مگوین، سافیز، دی وایت و مک دونالد^۱، ۲۰۰۹). تحقیقات متعددی درباره مداخله و درمان خانواده‌هایی که با مشکلات و سختی‌های مختلفی مواجه شده‌اند، انجام گرفته است. از جمله بشرپور (۱۳۹۱) به بررسی اثربخشی درمان پردازش شناختی بر درمان علائم زنان آسیب‌دیده از خیانت زناشویی پرداخت و کاربست روش درمان پردازش شناختی را بر بهبود علائم پس‌آسیبی، کیفیت زندگی و عزت نفس زنان آسیب‌دیده از خیانت زناشویی تأیید نمودند. مجرد کاهانی و قنبری (۱۳۹۰) نیز اثربخشی مداخلات آموزشی روانی/گروهی را بر عملکرد خانواده بیماران مبتلا به اختلالات خلقی را نشان می‌دهد.

از سوی دیگر، بدنه رو به رشدی از تحقیقات در سه دهه گذشته نقش تاب‌آوری را در روانشناسی مثبت‌نگر، رشد و سلامت اثبات نموده‌اند، اخیراً نقش سازه تاب‌آوری در حوزه روان‌شناسی خانواده نیز مطرح شده است. کامپفر^۲ (۱۹۹۹) معتقد است تاب‌آوری نوعی بازگشت به تعادل اولیه یا رسیدن به تعادلی در سطح بالاتر در شرایط تهدید کننده است و موجبات سازگاری موفق در زندگی را فراهم می‌آورد. در زمینه تاب‌آوری افراد، دو دسته فاکتور مخاطره‌ای و محافظتی قابل تفکیک است، فاکتور مخاطره‌ای، عملکرد مؤثر فرد را بازدارد می‌کند. اما فاکتور محافظتی، منابعی است که به افراد کمک می‌کند، از تأثیرات مخرب سختی‌ها و بحران‌ها جلوگیری کنند (هالی^۳، ۲۰۰۰). در نگاه به اهمیت خانواده در تاب‌آوری، دسته‌ای از تحقیقات، خانواده را به عنوان یک فاکتور محافظتی برای افراد در مقابل سختی‌ها و خطرات در نظر گرفته‌اند (گارمزی^۴، ۱۹۹۱؛ هالی، ۲۰۰۰). مثلاً، برند^۵ (۱۹۹۴) در

1. Coyle, Nochajski, Maguin, Safyer, Dewit & Macdonald
2. Kampfner
3. Hawley
4. Garmazy
5. Brand

تحقیق خود چند ویژگی خانواده را که در تاب‌آوری فرزندان نقش ایفا می‌کند را برمی‌شمارد: بر عکس نبودن نقش والد- کودکی^۱، توجه به مراسم‌های مذهبی و کم بودن تضاد در جو خانواده در طی دوره نوزادی. همچنین وایمن و دیگران (۱۹۹۲) در پژوهش خود نشان می‌دهند که نوجوانانی که روابط مثبت‌تری با مراقبت‌کننده‌های اولیه (دوران نوزادی) داشته‌اند و از قوانین انضباطی یک‌دست و بازکاوانه در خانواده بهره‌مند بوده‌اند، تاب‌آوری بیشتری نشان می‌دهند. لذا محققان به این نتیجه رسیده‌اند که روابط دل‌بستگی مؤثر، عملکردهای مستقلانه و توانایی سازمان‌دهی و هماهنگی منابع در تقویت تاب‌آوری نقش دارد (لازاروس^۲، ۲۰۰۴). اما نگاه به اینکه چگونه خانواده به عنوان یک واحد می‌تواند تاب‌آور باشد، به صورت گسترده‌ای کار نشده است (هالی، ۲۰۰۰). در حالی که توانایی خانواده در درک رویداد استرس‌زا به عنوان یک موقعیت چالشی یا توانایی اعضای خانواده در عملکرد مناسب تحت شرایط دشوار با مفهوم تاب‌آوری ارتباطی نزدیک دارد (کوهن، اسلونیم، فینزی و لیچ‌تنتریت^۳، ۲۰۰۲).

بر همین اساس رویکرد تاب‌آوری خانواده^۴ تلاش می‌کند عامل‌هایی را در خانواده به عنوان یک واحد پیدا کند که به پیامدهای تاب‌آورانه اعضای خانواده در مواجهه با تغییرات و بحران‌ها منجر می‌شود (بوچانان^۵، ۲۰۰۸). نظریه تاب‌آوری خانواده بر رویکرد سیستمی مبتنی است که همه شبکه‌های ارتباطی (خواهر/ برادری، والدینی، زوجین و روابط گسترده‌تر خانوادگی) را دربرمی‌گیرد، همچنین دارای رویکرد زیست/ محیطی است، زیرا تأثیرات سیستم‌های فردی، خانوادگی و سیستم‌های گسترده‌تر (مانند اجتماع و آژانس‌های پشتیبانی) را با هم در نظر می‌گیرد (والش^۶، ۲۰۰۳). محققان تاب‌آوری خانواده را به عنوان توانایی خانواده برای مواجهه با تغییرات در موقعیت‌های بحرانی، توانایی احیای مجدد و دوباره فعال نمودن تعادل خود بعد از

1. absence of parent- child role reversals
2. Lazarus
3. Cohen, Slonim, Finzi & Leichtenritt
4. family resiliency
5. Buchanan
6. Walsh

یک بحران، تعریف می‌کنند (مک‌کوبین و مک‌کوبین^۱، ۱۹۸۸). والنتین و فینار^۲ (۱۹۹۴) تاب‌آوری خانواده را توانایی خانواده برای بازگشت‌پذیری، بقا، غلبه بر دشواری‌ها و بهتر شدن تعریف می‌کند. سازمان بین‌المللی تاب‌آوری خانواده (۱۹۹۶) تاب‌آوری را در سطوح مختلف فردی، خانوادگی و اجتماعی مفهوم‌سازی می‌کند که هر سطح واحد مستقلی است اما دارای وابستگی متقابل می‌باشد. در همین راستا هالی و دی‌هان^۳ (۱۹۹۶) بر اهمیت تاب‌آوری در سطح خانواده تأکید می‌کنند و معتقدند تاب‌آوری خانواده یک سازه رشدی است و در واقع مسیری است که خانواده در طی زمان طی می‌کند، همان‌طور که خود را در مواجهه با استرس سازگار می‌کند و شکوفا می‌نماید.

والش (۲۰۰۳) چارچوبی برای تاب‌آوری خانواده رشد داد که عامل‌های اصلی لازم برای عملکرد بهینه خانواده در طی ناپایداری‌ها و بحران‌های مرتبط با رویدادها را در برمی‌گیرد. والش (۲۰۰۳) بر اساس تحقیقات خود سه حوزه اصلی شامل سیستم باور خانوادگی، الگوی سازمان‌دهی و فرایندهای ارتباط- حل مسئله را در تاب‌آوری خانواده معرفی می‌نماید که در ادامه این سه حوزه بررسی می‌شود.

سیستم باور خانوادگی، نقش باورهای خانواده در میزان مقاومت و تاب‌آوری در برابر سختی‌ها را مورد تأکید قرار می‌دهد. این حوزه شامل سه بخش است: الف) توانایی خانواده در ایجاد باورهای همسان و معنایی درباره سختی و دشواری، عامل مهمی برای سازگاری با بحرانهاست، که با ارزش‌های مشترک، احساس انسجام، ارزیابی بحران، استرس و جبران مرتبط است. ب) چشم‌انداز مثبت: اثر باورهای خانواده در متغیرهای خوش‌بینی، پیش‌قدمی فعالانه، پافشاری، پردلی (دلیری)، تمرکز بر نقاط قوت و احتمال تسلط بالقوه را بر تاب‌آوری خانواده نشان می‌دهد. ج) تعالی و معنویت: باورهای خانواده در زمینه ارزش‌بالاتر، معنویت، ایمان،

1. McCubbin & McCubbin
2. Valentine & Feinaer
3. Hawley & Dehann

مراسم مذهبی و دگرگونی و تغییر را مورد تأکید قرار می‌دهد. زیرا والش (۲۰۰۳) تأکید می‌نماید که تشریفات مذهبی و مراسم‌ها به سازگاری خانواده کمک می‌کند. الگوی سازمان‌دهی به ویژگی‌هایی از ساختار خانواده اشاره دارد که می‌تواند در تاب‌آوری خانواده نقش داشته باشد. این بعد شامل سه مؤلفه است: الف) انعطاف‌پذیری: منظور از انعطاف‌پذیری این است که خانواده بعد از مواجهه با چالش یا خطر قادر به تغییر و دوباره سازمان‌دهی خود برای دستیابی به حالت تعادل است. ب) پیوند و وابستگی: برای رسیدن به تغییر یا تطبیق یافتن با بحران‌ها، به احساسی از یکی بودن و انسجام در خانواده نیاز است. پیوند و وابستگی اشاره دارد به حمایت متقابل، احترام به نیازهای شخصی، مدیریت قوی، احیاء مجدد روابط نزدیک و آشتی مجدد وقتی روابط دچار اشکال می‌شود (کوهن و دیگران، ۲۰۰۲). ج) منابع اقتصادی/ اجتماعی: شامل خویشاوندی گسترش یافته و حمایت اجتماعی، شبکه‌های ارتباطی و امنیت مالی می‌باشد. تحقیقات نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که شبکه‌های اجتماعی/ دوستانه سالمی دارند و از منابع اقتصادی کافی برخوردارند، اغلب قادر به پایداری بیشتری هستند (بوچانان، ۲۰۰۸).

بر طبق نظر والش (۲۰۰۳) سومین حوزه اصلی تأثیرگذار در تاب‌آوری خانواده، فرایندهای ارتباطی و حل مسأله است. فرایندهای حل مسئله و ارتباطی می‌تواند نقش مهمی در تاب‌آوری خانواده داشته باشد. این حوزه شامل سه بعد می‌باشد: الف) وضوح و شفافیت: قدرت روشن‌سازی مسأله، مشخص کردن تغییراتی که ممکن است در مسأله رخ دهد و مشارکت باز اعضای خانواده در حل مسائل، ممکن است به رفتارهای سازگارانه‌تری منجر شود. لذا این بعد شامل روشنی، پیام‌های یک‌دست و توضیح موقعیت مبهم است. ب) تجلّی هیجانی باز: به توانایی خانواده در بیان دامنه هیجانات، همدلی دوطرفه و شوخ طبعی اشاره می‌کند. ج) حل مسأله جمعی: استفاده از روش همکارانه برای حل مسأله می‌تواند احساسی از اعتبار در فرآیند تصمیم‌گیری را در بین اعضای خانواده ایجاد نماید. این بعد شامل بارش ذهنی خلاقانه،

تصمیم‌گیری مشترک، حل تضاد سازنده، موضع فعال برای پیشگیری از مسائل و بحران‌ها و آماده شدن برای چالش‌های بعدی می‌باشد (والش، ۲۰۰۳).

براساس آنچه گفته شد ضرورت پرداختن به تاب‌آوری خانواده جهت کشف فاکتورهای تأثیرگذار در مقاوم نمودن خانواده‌ها اهمیت زیادی دارد، لذا این پژوهش با هدف معرفی سازه تاب‌آوری خانواده به جامعه روان‌شناسی ایرانی و ارائه ابزاری مناسب برای اندازه‌گیری این سازه انجام گرفته است. برای دستیابی به این منظور در این پژوهش هنجاریابی پرسشنامه تاب‌آوری خانواده در دستور کار محققان قرار گرفته است. بر همین اساس سؤال پژوهشی که این مطالعه به دنبال پاسخگویی به آن است عبارت است از اینکه:

آیا مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده سیکبی (۲۰۰۵) می‌تواند یک ابزار پژوهشی مناسب و دارای شواهد روایی و پایایی مطلوب جهت استفاده در فرهنگ ایرانی باشد؟

روش

پژوهش حاضر به لحاظ روش پژوهش از نوع همبستگی محسوب می‌شود. به این ترتیب که پرسشنامه تاب‌آوری خانواده برای بررسی شواهد روان‌سنجی بر روی گروهی از دانشجویان اجرا گردید، همچنین به منظور بررسی روایی همگرا دو ابزار دیگر شامل پرسشنامه معنای زندگی و آبدیدگی به همراه پرسشنامه تاب‌آوری اجرا شد. جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه دانشجویان دانشگاه سلمان فارسی کازرون بودند.

نمونه و روش نمونه‌گیری: تعداد ۳۲۰ نفر (۱۸۲ دختر و ۱۳۸ پسر) از دانشجویان دانشگاه سلمان فارسی کازرون با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای تصادفی انتخاب گردیدند. میانگین سنی نمونه ۲۰ سال با انحراف معیار ۴/۲۸ می‌باشد.

ابزارهای پژوهش: همانگونه که قبلاً ذکر شد ابزار اصلی پژوهش حاضر پرسشنامه تاب‌آوری خانواده می‌باشد که به منظور بررسی شاخص‌های روایی ملاکی هم‌زمان از دو ابزار دیگر نیز در این پژوهش استفاده گردیده است که در این بخش معرفی می‌شوند.

پرسشنامه تاب‌آوری خانواده^۱: به منظور اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده در این پژوهش از مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده (FRAS) استفاده گردید. این مقیاس یک ابزار استاندارد برای اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده است که به وسیله‌ی سیکبی (۲۰۰۵) بر اساس نظریه سیستمی تاب‌آوری خانواده والش (۲۰۰۳) ساخته شده است. این ابزار یک مقیاس ۴ درجه‌ای لیکرتی محسوب می‌شود که شامل درجات ۱: کاملاً مخالفم تا ۴: کاملاً موافقم می‌شود. مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده مشتمل ۶۶ آیتم با طیف لیکرت (یک سؤال باز در انتهای پرسشنامه طراحی شده تا افراد موارد مورد نظر خود را اضافه نمایند) می‌باشد که به بررسی میزان تاب‌آوری خانواده در ۶ حوزه می‌پردازد، شامل: ارتباط خانوادگی و حل مسئله^۲، بهره‌مندی از منابع اقتصادی / اجتماعی^۳، حفظ یک چشم‌انداز مثبت^۴، پیوند خانوادگی^۵، معنویت خانواده^۶ و توانایی ایجاد معنا برای سختی و دشواری^۷. حداقل نمره اکتسابی در این مقیاس ۶۶ و حداکثر نمره ۲۰۴ است. نمره بالا در مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده، به معنای این است که خانواده دارای سطح بالایی از تاب‌آوری است و نمره پایین به معنای این است که خانواده از سطح پایین تاب‌آوری برخوردار است.

شواهد روانسنجی این مقیاس به وسیله سیکبی (۲۰۰۵) مورد تأیید قرار گرفته است. سیکبی (۲۰۰۵) پایایی ابزار را با روش آلفای کرنباخ و روایی آنرا با استفاده از روایی سازه، روایی ملاکی پیشین و هم‌زمان بررسی نموده است. همچنین بوچانان (۲۰۰۸) پایایی کل مقیاس را با استفاده از روش آلفای کرنباخ ۰/۹۶ گزارش می‌دهد و روایی ملاکی هم‌زمان آنرا از طریق بررسی همبستگی نمرات مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده با ابزار اندازه‌گیری خانواده ۱ و ابزار اندازه‌گیری خانواده ۲، بالا و مطلوب گزارش می‌دهد.

1. Family Resiliency Assessment Scale
2. family communication & problem solving
3. utilizing social & economic resources
4. maintaining a positive outlook
5. family connectedness
6. family spirituality
7. ability to make meaning of adversity

از آن‌جا که این پرسشنامه در ایران ترجمه و هنجاریابی نشده است، جهت آماده‌سازی آن ابتدا گویه‌های پرسشنامه توسط پژوهشگران به فارسی ترجمه و سپس با بهره‌گیری از روش ترجمه معکوس متن فارسی توسط یک متخصص زبان انگلیسی مجدداً به انگلیسی برگردانده شد. در نهایت با مقایسه دو متن پرسش‌نامه، اصلاحات لازم انجام و فرم نهایی تهیه گردید. پس از آماده شدن پرسشنامه نهایی شواهد روایی و پایایی آن بر روی گروه آزمودنی‌های پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

مقیاس آبدیدگی^۱: پرسشنامه آبدیدگی (تدسچی و کالهن، ۱۹۹۶)، متشکل از ۲۱ ماده است. این آزمون یک ابزار خود-سنجی است که فرد باید جواب‌های خود را در یک مقیاس شش نقطه‌ای (۰=هیچ تغییری را تجربه نکردم تا ۵=تغییر خیلی زیادی را تجربه کردم) قرار دهد. این پرسشنامه از ۵ خرده مقیاس تشکیل شده است که حوزه‌های مربوط به رشد را اندازه‌گیری می‌کند. این حوزه‌ها عبارتند از: ۱) رابطه با دیگران، ۲) امکانات جدید، ۳) قدرت فردی، ۴) تغییرات روحی، ۵) ارزش زندگی. سازندگان این مقیاس روایی و پایایی آن را مطلوب گزارش کرده‌اند و علیا شیخ و سیلویا ماروتا (۲۰۰۵) در یک مطالعه میزان آلفای کرونباخ را برای کل آزمون ۰/۹۰ بدست آورده‌اند. همچنین در پژوهش حسین چاری، خواجه و محمدی (۱۳۸۹) نیز میزان ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۸ بدست آمده است. شایان ذکر است که در پژوهش حاضر از نمره کل مقیاس استفاده شده است.

مقیاس معنای زندگی^۲: مقیاس معنای زندگی یک ابزار ۱۰ گویه‌ای است که توسط استایگر و فرایزر (۲۰۰۶) مورد استفاده قرار گرفته است. آزمودنی‌ها پاسخ‌های خود را به هر یک از گویه‌های این پرسشنامه بر روی یک طیف لیکرت ۷ درجه‌ای (از ۱ برای کاملاً غلط تا ۷ برای کاملاً درست) نشان دادند. سازندگان مقیاس پایایی و روایی آن را مطلوب گزارش کرده‌اند. در پژوهش حسن چاری، خواجه و نوری (۱۳۸۹) روایی این مقیاس با استفاده از روش تحلیل عامل

1. Posttraumatic growth scale
2. Meaning in life scale

تأیید شده است و پایایی مقیاس با روش آلفای کرونباخ بررسی شده و میزان ضریب آلفا ۰/۸۸ گزارش شده است. این مقیاس دارای دو بعد وجود و جستجو در زمینه معنای زندگی است.

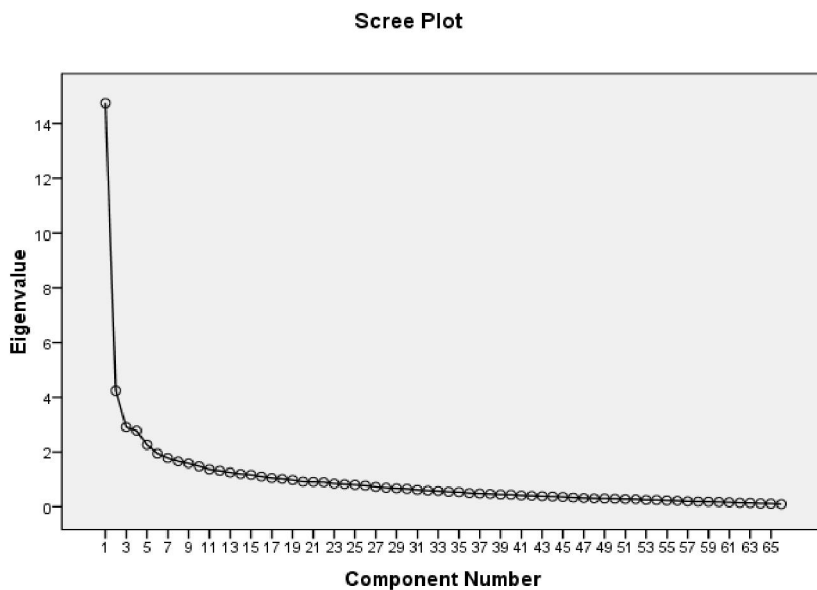
یافته‌ها

در این بخش یافته‌های مرتبط با شواهد روان‌سنجی مقیاس تاب‌آوری خانواده ارائه می‌شود. ابتدا به گزارش شاخص‌های تأییدکننده روایی پرداخته می‌شود و سپس شاخص‌های پایایی گزارش می‌شود.

روایی مقیاس تاب‌آوری خانواده: به منظور بررسی روایی مقیاس تاب‌آوری خانواده ابتدا با استفاده از نرم افزار SPSS، روائی سازه این مقیاس با استفاده از روش مؤلفه‌های اصلی^۱ مورد تحلیل عاملی قرار گرفت. این روش، از جمله روشهای اکتشافی^۲ در تحلیل عاملی محسوب می‌شود و هدف از این نوع تحلیل، تعیین ساختار عاملی موجود در مقیاس می‌باشد. نتایج اولیه این تحلیل حاکی از آن بود که نسبت^۳ KMO برای ماتریس همبستگی مورد تحلیل که نشانگر کفایت نمونه‌گیری محتوای مقیاس می‌باشد برابر ۰/۸۳ است که این مقدار بیانگر کفایت نمونه‌گیری محتوایی ماتریس همبستگی اطلاعات می‌باشد. ضریب آزمون بارتلت^۴ که نشانگر میزان معنی‌داری ماتریس همبستگی اطلاعات و به منظور آزمون فرض صفر (عدم معنی‌داری اطلاعات ماتریس همبستگی) مورد استفاده قرار می‌گیرد نیز برابر با ۶۹۲/۲ بود ($P < ۰/۰۰۰۱$). پس از حصول اطمینان نسبت به کفایت نمونه‌گیری محتوا و معنی‌داری ماتریس اطلاعات، بر اساس منحنی اسکری و درصد واریانس مورد محاسبه توسط عوامل، سه عامل متمایز با بار عاملی بالاتر از ۳ استخراج شد. شکل ۱ نمایان‌گر منحنی اسکری می‌باشد. سپس عوامل

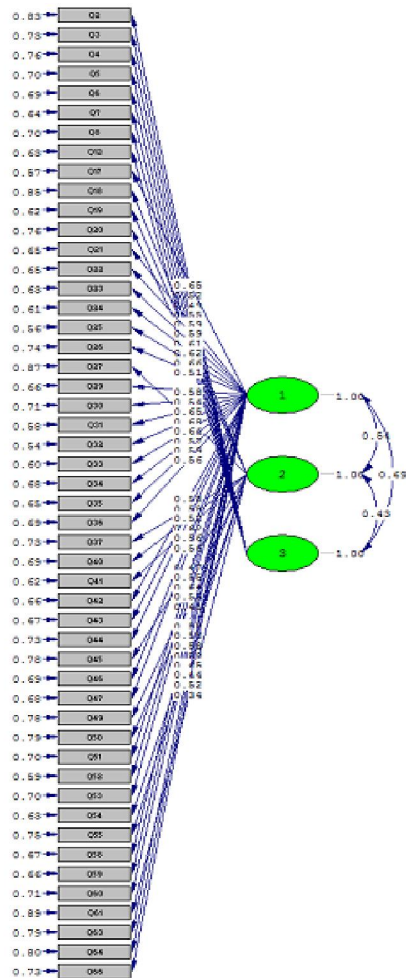
1. Principal components
2. Exploratory
3. Kasier-Meyer Olkin
4. Bartlett's Test

استخراجی به شیوه واریماکس مورد چرخش قرار گرفتند. هدف از این چرخش افزایش قابلیت تفسیر پذیری ماتریس همبستگی بود.

شکل ۱. منحنی اسکری در تحلیل عاملی اکتشافی

در مرحله بعد به منظور تأیید این ساختار عاملی، بررسی شواهد مربوط به تحلیل عاملی تأییدی با استفاده از نرم افزار آماری LISREL در دستور کار محققین قرار گرفت. نتایج این تحلیل در شکل ۲ ارائه شده است.

Chi-Square= 89/78 , df= 41, P-value= 0/01, RMSEA= 0/065

شکل ۲. نتایج تحلیل عاملی تأییدی پرسشنامه تاب آوری خانواده

جدول ۱ مشخصه‌های نیکویی برازش را برای این مدل سه عاملی پرسشنامه تاب آوری خانواده نشان می‌دهد.

جدول ۱. شاخص های نیکویی برازش مدل سه عاملی پرسشنامه تاب آوری خانواده

مشخصه	برآورد
مجذور خی (χ^2)	۸۹/۷۸
نسبت مجذور خی به درجه آزادی (χ^2/df)	۲/۱۹
جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA)	۰/۰۶۵
ریشه میانگین مجذورات پس ماندهها (RMR)	۰/۰۳۳
شاخص نیکویی برازش (GFI)	۰/۹۵
شاخص تعدیل شده نیکویی برازش (AGFI)	۰/۹۱
شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)	۰/۹۳
شاخص هالتر (CN)	۲۱۸
P-value	۰/۰۱

همان گونه که در جدول ۱ و شکل ۱ مشاهده می‌شود، در این مدل مجذور خی ($P=0/01$)، $\chi^2=89/78$ ، $df=41$ محاسبه شد. شاخص نیکویی برازش^۱ GFI که نشان‌دهنده میزان واریانس و کواریانس تبیین شده توسط مدل است، ۰/۹۵ محاسبه شد. باید گفت شاخص نیکویی برازش بالاتر از ۰/۹۰ نشان‌دهنده تطابق مدل با داده‌ها است (کلانتری، ۱۳۸۷). شاخص نیکویی برازش تعدیل شده^۲ AGFI که شاخص نیکویی برازش را تا حدی نسبت به حجم نمونه و درجات آزادی مدل تعدیل می‌کند، می‌تواند از صفر تا ۱ متغیر باشد و مقادیر نزدیک به ۱ نشان‌دهنده نیکویی برازش بهتر مدل است (قاضی طباطبایی، ۱۳۷۴). شاخص AGFI برای این مدل ۰/۹۱ محاسبه گردید که نیکویی برازش مدل را مورد تأیید قرار می‌دهد. میانگین واریانس و

1. Goodness of Fit Index
2. Adjusted Goodness of Fit Index

کواریانس تبیین نشده در مدل به وسیله شاخص باقیمانده ریشه مجذور میانگین^۱ RMR محاسبه می‌شود. هر چه این مقدار به صفر نزدیک‌تر باشد، مدل برازش بهتری خواهد داشت و مقادیر کمتر از ۰/۰۵ قابل قبول محسوب می‌شوند (کلاتتری، ۱۳۸۷). میزان شاخص RMR برای مدل درگیری رفتاری ۰/۰۳ محاسبه گردید که برازش مطلوب مدل را نشان می‌دهد. شاخص هالتر CN^۲ نیز بیانگر حجم نمونه مورد نیاز برای برازش مدل است. کنی (۲۰۰۱)؛ به نقل از جوکار، (۱۳۸۱) معتقد است که حجم نمونه برآورد شده از طریق شاخص هالتر نباید کمتر از ۷۰ نفر باشد. شاخص CN برای این مدل ۲۱۸ محاسبه شد که با توجه به نمونه ۳۲۰ نفری این مطالعه، حاکی از کفایت نمونه برای استناد به تحلیل‌های مربوط است. در مجموع شاخص‌های برازندگی تأییدکننده مدل سه عاملی تاب آوری خانواده براساس داده‌های نمونه با جامعه می‌باشد. در جدول ۲ بارهای عاملی و واریانس تبیین شده پرسشنامه تاب آوری خانواده آورده شده است.

جدول ۲. بارهای عاملی و واریانس تبیین شده آیتم‌های پرسشنامه تاب آوری خانواده

سؤال	بار عاملی	واریانس تبیین شده (R ^۲)	بار عاملی	واریانس تبیین شده (R ^۲)	بار عاملی	واریانس تبیین شده (R ^۲)
۶۵	۰/۶۹	۰/۴۵				
۳۲	۰/۶۴	۰/۴۱				
۲۵	۰/۶۴	۰/۳۹				
۲۴	۰/۶۲	۰/۳۵				
۱۷	۰/۶۳	۰/۳۸				
۳۰	۰/۴۸	۰/۲۵				
۴۷	۰/۵۱	۰/۲۷				

1. Root Mean Square Residual
2. Critical N

	۰/۲۴	۰/۴۷	۶۶
	۰/۳۸	۰/۶۳	۳۱
	۰/۳۱	۰/۵۵	۵۹
	۰/۳۷	۰/۶۲	۵۲
	۰/۳۱	۰/۵۵	۲۹
	۰/۲۵	۰/۵۰	۶۰
	۰/۳۵	۰/۶۰	۲۳
	۰/۳۰	۰/۵۵	۲۱
	۰/۳۰	۰/۲۳	۵۸
	۰/۲۲	۰/۴۶	۲۶
	۰/۳۷	۰/۶۱	۳۳
	۰/۲۸	۰/۵۴	۴۳
	۰/۲۸	۰/۵۲	۳۴
	۰/۳۲	۰/۵۷	۲۲
	۰/۳۲	۰/۵۶	۴۲
	۰/۳۳	۰/۵۶	۳۹
	۰/۲۷	۰/۵۰	۵۱
	۰/۳۱	۰/۵۶	۳۵
	۰/۲۸	۰/۵۴	۳۶
	۰/۱۷	۰/۳۹	۶۳
	۰/۲۷	۰/۴۹	۵۳
	۰/۱۸	۰/۴۰	۴۶
	۰/۲۰	۰/۴۴	۶۴
	۰/۲۵	۰/۴۸	۴۴
	۰/۲۵	۰/۵۰	۳۸
	۰/۳۵	۰/۶۰	۵۶
	۰/۳۱	۰/۵۵	۴۱
	۰/۳۴	۰/۶۰	۱۹
	۰/۲۲	۰/۴۵	۴۵

	۰/۲۲	۰/۴۸	۵۵
	۰/۳۲	۰/۵۷	۵۴
	۰/۱۶	۰/۳۹	۴۹
	۰/۲۳	۰/۴۸	۳۷
	۰/۱۴	۰/۳۷	۱۸
	۰/۲۷	۰/۵۲	۴۰
	۰/۲۴	۰/۴۷	۲۰
	۰/۱۱	۰/۳۲	۲۷
	۰/۰۷	۰/۲۶	۶۱
	۰/۱۹	۰/۴۰	۵۰
۰/۳۹	۰/۶۳		۱
۰/۳۳	۰/۵۹		۷
۰/۳۷	۰/۴۹		۸
۰/۲۷	۰/۵۱		۵
۰/۲۸	۰/۵۴		۶
۰/۱۵	۰/۳۵		۲
۰/۳۴	۰/۵۸		۱۲
۰/۲۳	۰/۴۹		۳
۰/۲۱	۰/۴۴		۴

در مرحله بعد با بهره‌گیری از تحلیل محتوایی، محققین به تفسیر و نام‌گذاری عامل‌ها پرداختند. با توجه به ضرایب ساختار به دست آمده از تحلیل عوامل، بررسی محتوای سؤالات و مقایسه عوامل به دست آمده با ساختار اصلی پرسشنامه و با نظریه تاب‌آوری خانواده والش (۲۰۰۳) که پایه نظری ساخت پرسشنامه معرفی شده است، تحلیل محتوایی پرسشنامه به شرح ذیل می‌باشد:

۱- با توجه به آیتم‌هایی که در عامل نخست دارای بار عاملی بالایی هستند و بررسی فرایند روایی مشترک بین آنها، عامل نخست به عنوان «فرایندهای ارتباط و حل مسئله خانواده»

نام‌گذاری شد. این بعد دارای ۳۲ آیتم بوده که حدود ۲۲٪ درصد از واریانس کل تاب‌آوری خانواده را تبیین می‌نماید. مثال‌هایی از آیت‌های این عامل عبارتند از: ما ضرورت تعامل و ارتباط با سایر اعضای خانواده را در هنگام سختی‌ها درک می‌کنیم. ما مشکلات را به بحث می‌گذاریم و از حل آنها احساس خوبی به دست می‌آوریم.

۲- با توجه به آیت‌هایی که در عامل دوم دارای بار عاملی بالایی هستند و بررسی فرایند روایی مشترک بین آنها، عامل دوم به عنوان «منابع مذهبی / اجتماعی خانواده» نام‌گذاری می‌شوند. این بعد دارای ۱۴ آیتم بوده که حدود ۶/۶ درصد از واریانس کل تاب‌آوری خانواده را تبیین می‌نماید. مثال‌هایی از آیت‌های این عامل عبارتند از: ما از رهبران (مشاوران) مذهبی راهنمایی می‌خواهیم. می‌دانیم که در هنگام گرفتاری‌ها، خدمات رفاه اجتماعی فراهم است.

۳- با توجه به آیت‌هایی که در عامل سوم دارای بار عاملی بالایی هستند و بررسی فرایند روایی مشترک بین آنها، عامل سوم به عنوان «باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل» نام‌گذاری می‌شوند. این بعد دارای ۹ آیتم بوده که حدود ۵/۵ درصد از واریانس کل تاب‌آوری خانواده را تبیین می‌نماید. مثال‌هایی از آیت‌های این عامل عبارتند از: در هر خانواده‌ای مشکلاتی وجود دارد. خانواده ما می‌تواند در هنگام مصیبت‌ها شرایط را درک کند و به فعالیت خود ادامه دهد.

پس از حصول اطمینان از ساختار عاملی مقیاس تاب‌آوری خانواده، برای افزایش شواهد روایی از روش همبستگی هم‌گرای این مقیاس با سایر آزمون‌های معتبر استفاده شد. به این منظور اطلاعات مربوط به دو مقیاس آبدیدگی و معنای زندگی همراه با مقیاس تاب‌آوری خانواده جمع‌آوری گردید. الگوی روابط بین نمره تاب‌آوری کلی خانواده و ابعاد تاب‌آوری خانواده با نمره کل مقیاس آبدیدگی و نمره کل و خرده‌مقیاس‌های معنای زندگی به وسیله شاخص همبستگی پیرسون بررسی شد. نتایج نشان می‌دهد که نمره کل تاب‌آوری خانواده دارای روابط مثبت و معنادار با نمره آبدیدگی و معنای زندگی و خرده‌مقیاس‌های آن (وجود و جستجو) است. همچنین فرایندهای ارتباط و حل مسئله خانواده دارای روابط مثبت و معنادار با

نمره آبدیدگی و معنای زندگی و خرده‌مقیاس‌های آن (وجود و جستجو) می‌باشد. بعد منابع مذهبی / اجتماعی، روابط مثبت و معناداری با نمره آبدیدگی و نمره کل معنای زندگی و نمره خرده‌مقیاس وجود، دارد. باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل، دارای روابط مثبت و معنادار با نمره کل معنای زندگی و نمره خرده‌مقیاس‌های وجود و جستجو می‌باشد. نتایج این تحلیل در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. نتایج ضرایب همبستگی بین مقیاس تاب‌آوری خانواده با مقیاس آبدیدگی و معنای زندگی

متغیر	آبدیدگی	معنای زندگی	وجود	جستجو
ارتباط و حل مسئله	۰/۳۴**	۰/۳۴**	۰/۳۵**	۰/۱۷**
منابع مذهبی/ اجتماعی	۰/۴۲**	۰/۱۲*	۰/۲۰**	۰/۰۷
پذیرش مشکل	۰/۰۴	۰/۱۶**	۰/۱۴**	۰/۱۲*
تاب‌آوری خانواده	۰/۳۰**	۰/۳۰**	۰/۳۲**	۰/۱۲*

* $p < 0.05$ ** $p < 0.001$

همانگونه که جدول ۳ نشان می‌دهد، مقیاس تاب‌آوری خانواده الگویی از روابط معنادار با مقیاس آبدیدگی و مقیاس معنای زندگی را نشان می‌دهد و این الگوی روابط معنادار تأییدکننده روایی سازه مقیاس تاب‌آوری خانواده می‌باشد.

پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده: به منظور بررسی پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده از روش همسانی درونی با استفاده از ضریب آلفای کربناخ بهره گرفته شد. میزان ضریب آلفای کربناخ برای نمره کل تاب‌آوری خانواده برابر با ۰/۹۳ محاسبه گردید. همچنین میزان ضریب آلفای کربناخ برای ابعاد مقیاس تاب‌آوری دامنه‌ای از ۰/۹۳ تا ۰/۷۶ را شامل می‌شود. همچنین ضرایب پایایی با استفاده از روش تنصیف و فرمول اسپیرمن / براون و گاتمن محاسبه گردید که

همه ضرایب، پایایی نمره کل مقیاس تاب‌آوری خانواده و ابعاد آن را می‌کنند. جدول ۴ ضرایب پایایی مقیاس تاب‌آوری را نشان می‌دهد.

جدول ۴. ضرایب پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده

پایایی	ارتباط و حل مسئله	منابع مذهبی / اجتماعی	پذیرش مشکل	تاب‌آوری خانواده
ضریب آلفای کرنباخ	۰/۹۳	۰/۸۰	۰/۷۶	۰/۹۳
ضریب تنصیف	۰/۹۱	۰/۷۵	۰/۷۰	۰/۸۰

همانگونه که جدول ۴ نشان می‌دهد شاخص‌های آلفای کرنباخ و تنصیف، پایایی مقیاس تاب‌آوری خانواده و خرده‌مقیاس‌های آن را تأیید می‌نمایند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی شواهد روان‌سنجی پرسشنامه تاب‌آوری خانواده انجام گرفته است، تا به این وسیله ابزاری مناسب برای سنجش تاب‌آوری خانواده معرفی گردد. مقیاس تاب‌آوری خانواده به وسیله سیکبی (۲۰۰۵) طراحی شده است. شواهد روان‌سنجی این مقیاس به وسیله سیکبی (۲۰۰۵) مورد تأیید قرار گرفته است. سیکبی (۲۰۰۵) پایایی ابزار را با روش آلفای کرنباخ و روایی آنرا با استفاده از روایی سازه، روایی ملاکی پیش‌بین و هم‌زمان بررسی نموده است. همچنین بوچانان (۲۰۰۸) پایایی کل مقیاس را با استفاده از روش آلفای کرنباخ ۰/۹۶ گزارش می‌دهد و روایی ملاکی هم‌زمان آنرا از طریق بررسی همبستگی نمرات مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده با ابزار اندازه‌گیری خانواده ۱ و ابزار اندازه‌گیری خانواده ۲ بالا و قابل قبول گزارش می‌دهد.

جهت بررسی روایی این ابزار در جامعه ایرانی ابتدا با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی در نرم افزار SPSS، ساختار عاملی پرسشنامه بررسی گردید. بر اساس منحنی اسکری،

سه عامل متمایز با بار عاملی بالاتر از ۳ استخراج شد. بررسی شیب منحنی اسکری و مقایسه شاخص‌های ارزش ویژه عوامل گویای این بود که ۳ عامل در این مقیاس دارای شیبی متفاوت از سایر عوامل می‌باشد، مقایسه شاخص ارزش ویژه نیز بیانگر این بود که این ۳ عامل دارای ارزش ویژه بالاتر از ۳ بوده و لذا می‌توان این سه عامل را در این مقیاس جدا نمود. سپس تحلیل عاملی تأییدی بر روی ۶۶ آیتم موجود در مقیاس تاب‌آوری سیکبی (۲۰۰۵) با استفاده از نرم افزار لیزرل و با فرض وجود سه عامل اصلی انجام گرفت. پس از انجام تحلیل‌های لازم بهترین ساختار عاملی برای این سه عامل به دست آمد. شاخص‌های برازش، گویای نیکویی برازش مدل سه عاملی با داده‌های تجربی در پژوهش حاضر می‌باشد. بعد از مشخص شدن ضرایب ساختار به دست آمده از تحلیل عوامل، محققین با بررسی محتوای سؤالات و مقایسه عوامل به دست آمده با ساختار اصلی پرسشنامه و با نظریه تاب‌آوری خانواده والش (۲۰۰۳) به عنوان پایه نظری ساخت مقیاس تاب‌آوری، به تحلیل محتوایی پرسشنامه پرداختند.

محققین بعد از تحلیل محتوایی، این سه عامل را با عناوین فرایندهای ارتباط و حل مسئله خانواده، منابع مذهبی / اجتماعی خانواده، باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل نام‌گذاری کردند. بر همین اساس باید گفت تاب‌آوری خانواده در جامعه و فرهنگ ایرانی مشتمل بر مفاهیمی تا حدی متفاوت از مقیاس اصلی است. بر اساس شواهد پژوهش حاضر، در جامعه ایرانی، فرآیندهای ارتباط و چگونگی حل مسئله، دسترسی به منابع مذهبی / اجتماعی، باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل، به عنوان عواملی مطرح می‌شوند که بیشترین سهم را در قدرت بازگشت‌پذیری خانواده‌ها در زمان مواجه شدن با مشکلات و سختی‌ها دارند.

در توضیح این عوامل شایان ذکر است که عامل اول یعنی فرایندهای ارتباط و حل مسئله بیشترین میزان شباهت را با بعد ارتباط و حل مسئله در مقیاس اصلی دارا می‌باشند. با این تفاوت که عامل فرایندهای ارتباطی و حل مسئله در پژوهش حاضر در برگیرنده همه فرایندهای ارتباط و نزدیکی بین اعضای خانواده و راه‌کارهای حل مسئله می‌باشد، در حالیکه در مقیاس سیکبی

(۲۰۰۵) بعد انسجام خانوادگی از بعد ارتباط و حل مسئله جدا شده است. لذا اولین تفاوت ساختاری در ماتریس عوامل مقیاس تاب‌آوری در فرهنگ ایرانی این است که آیتم‌های مرتبط با بعد انسجام و بعد ارتباط و حل مسئله در یک عامل جمع شده‌اند. زیرا با افزایش فرایندهای ارتباطی و رشد احساس مشارکت در تصمیم‌گیری برای حل مسئله بین اعضای خانواده، احساسی از یکی بودن به خانواده تزریق می‌شود. لذا قرار گرفتن آیتم‌های اصلی مرتبط با انسجام در عامل فرایندهای ارتباط و حل مسئله منطقی به نظر می‌رسد.

عامل دوم تحت عنوان منابع مذهبی / اجتماعی نام‌گذاری شده است. این عامل دربرگیرنده منابع مذهبی و خدمات اجتماعی است که خانواده بعد از مواجه شدن با سختی و مشکلات برای خود در دسترس ارزیابی می‌کند. این عامل دربرگیرنده بعد منابع اقتصادی / اجتماعی در پرسشنامه اصلی سیکبی (۲۰۰۵) است اما آیتم‌های مربوط به بعد مذهب و معنویت پرسشنامه اصلی نیز در این عامل بارگذاری شده‌اند. نکته جالب در زمینه عامل منابع مذهبی / اجتماعی این است که آیتم‌هایی که از مذهب بر این عامل بارگذاری شده‌اند، ماهیت برون‌فردی دارا هستند. به این معنا که خانواده‌ها شرکت در فعالیتهای مذهبی و انجام مراسم مذهبی در مساجد را به عنوان منابعی بیرونی برای کمک در مواقع بحرانی ارزیابی می‌نمایند. بر همین اساس آیتم‌هایی که به شرکت در فعالیتهای مذهبی بیرونی اختصاص دارند، در کنار آیتم‌های بعد دسترسی به منابع اجتماعی در پرسشنامه اصلی قرار گرفته و عامل منابع مذهبی / اجتماعی را تشکیل می‌دهد. در همین راستا، پژوهشی که به وسیله صیدی و باقریان (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که التزام خانواده‌های ایرانی به فعالیتهای فراغتی و همچنین انجام دسته‌جمعی برخی فرایض دینی در منزل، علاوه بر اینکه موجب افزایش کیفیت ارتباط در خانواده می‌شود، می‌تواند تا حدودی از گسستگی خانواده در هنگام رویارویی با سختی‌ها و چالش‌های فراروی جلوگیری کند و پایداری و استقامت آنها را افزایش می‌دهد.

عامل سوم، باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل نام‌گذاری شده است. آیتم‌هایی که بر این عامل بارگذاری شده‌اند، نه آیتم پرسشنامه است که برداشت اعضاء خانواده

از خانواده به عنوان یک واحد کلی را نشان می‌دهد که طبیعتاً ممکن است با دشواری‌ها و سختی‌هایی مواجه شود. در مقیاس تاب‌آوری سیکبی (۲۰۰۵) عاملی برای مفهوم پذیرش مشکل در نظر گرفته نشده است. اما در نظریه تاب‌آوری خانواده والش (۲۰۰۳) که مبنای نظری اصلی در ساخت این مقیاس معرفی شده است، یکی از ابعاد اصلی، توانایی خانواده در ایجاد باورهای همسان و معنایی درباره سختی و دشواری است که عامل مهمی برای سازگاری با بحران‌ها در خانواده معرفی شده است. بر همین اساس این بعد به عنوان یکی از فاکتورهای تعیین‌کننده تاب‌آوری خانواده هم‌راستا با نظریه تاب‌آوری خانواده والش (۲۰۰۳) در نظر گرفته می‌شود.

بعد از تأیید ساختار سه‌عاملی و تحلیل محتوایی پرسشنامه تاب‌آوری خانواده، شواهد مرتبط با روایی همگرا با استفاده از تحلیل الگوی روابط بین تاب‌آوری خانواده و ابعاد آن با آبدیدگی و نمره کل معنای زندگی و ابعاد جستجو و وجود بررسی شد. این تحلیل، روابط بین نمره کل تاب‌آوری خانواده و خرده‌مقیاس‌های آن شامل ابعاد فرآیندهای ارتباط و حل مسئله، منابع مذهبی/اجتماعی و باور خانواده به عنوان یک واحد کلی در پذیرش مشکل با آبدیدگی، معنای زندگی، ابعاد جستجو و وجود را تأیید می‌نماید. با توجه به اینکه معنای زندگی احساس سازنده بودن را در انسان (استایگر و فرایزر، ۲۰۰۶) ایجاد می‌کند، این احساس سرزندگی می‌تواند با تاب‌آوری خانواده و ابعاد آن مرتبط در نظر گرفته شود. به همین دلیل، نصر، اعتمادی و شفیع‌آبادی (۱۳۹۱) داشتن معنا در زندگی زناشویی را به عنوان روشی برای بهبود عملکرد خانواده معرفی می‌نمایند. همچنین آبدیدگی یا همان رشد پس از سانحه به عنوان تجربه تغییرات مثبتی بعد از رخداد یک بحران در زندگی افراد تعریف شده است (کالهون، کان، تدسچی و مک‌میلان، ۲۰۰۰). رشد پس از سانحه شامل، تغییرات مثبت روان‌شناختی، لذت بیشتر از زندگی، به وجود آمدن اولیت‌ها و امکانات جدید، ایجاد درکی از توانایی شخصی، شناسایی روش‌ها و جهت‌های جدید، بهبود روابط با دیگران و تغییرات معنوی در افراد مواجه شده با یک بحران می‌شود (تدسچی، پارک و کالهون، ۱۹۹۸). بر همین اساس بین

تاب‌آوری خانواده و آبدیدگی رابطه مثبتی پیش‌بینی می‌شود. نتایج مربوط به ضرایب همبستگی نشان‌دهنده روابط مثبت و معنادار بین تاب‌آوری خانواده با معنای زندگی و آبدیدگی می‌باشد، لذا شواهد ضرایب همبستگی با سایر آزمون‌های مرتبط نیز تأییدکننده روایی همگرایی پرسشنامه تاب‌آوری خانواده و خرده‌مقیاس‌های آن می‌باشد. بعلاوه شاخص‌های پایایی این پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرباخ و ضریب تنصیف در راستای پژوهش‌های سیکبی (۲۰۰۵) و بوچانان (۲۰۰۸) تأییدکننده قابلیت اعتماد و پایایی پرسشنامه تاب‌آوری و خرده‌مقیاس‌های آن است.

در پایان باید گفت که با توجه به اهمیت حوزه تاب‌آوری خانواده و گستردگی کاربردهای ناشی از تمرکز بر مقاوم نمودن خانواده‌ها، پژوهش حاضر معرفی سازه تاب‌آوری خانواده را یک نیاز ضروری تحقیقاتی تشخیص داده و به دنبال پاسخ به این نیاز پژوهشی گردآوری شده است. این پژوهش با معرفی سازه تاب‌آوری خانواده به محققان داخلی، همراه با ارائه ابزاری برای سنجش تاب‌آوری خانواده، می‌تواند به عنوان یک مقدمه و سنگ بنا برای سایر پژوهش‌ها در نظر گرفته شود. همچنین با توجه به این که پژوهش حاضر بر گروه دانشجویان اجرا شده است، این نکته می‌تواند یکی از محدودیت‌های پژوهش حاضر در نظر گرفته شود. زیرا این موضوع هم می‌تواند قابلیت تعمیم نتایج را تحت تأثیر قرار دهد و هم با توجه به ماهیت سازه، جمع‌آوری اطلاعات از واحدهای خانوادگی ممکن است به شناسایی بهتر ابعاد تاب‌آوری خانواده منجر شود. بر همین اساس به پژوهشگران بعدی تمرکز بر واحد خانواده و بررسی پیشایندهای تاب‌آوری خانواده توصیه می‌شود. بعلاوه با توجه به طولانی بودن پرسشنامه تاب‌آوری خانواده، پژوهشگران بعدی مفید است که به کوتاه نمودن این ابزار پژوهشی در تحقیقات آتی بپردازند.

منابع فارسی

- بشرپور، سجاد. (۱۳۹۱). اثربخشی درمان پردازش شناختی بر بهبود علائم پس آسیبی، کیفیت زندگی، عزت نفس و رضایت زناشویی زنان مواجه شده با خیانت زناشویی. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ۲(۲): ۱۹۳-۲۰۸.
- جوکار، بهرام (۱۳۸۱). بررسی ساختار ارتباطی باورهای فرد پیرامون توانایی، ساختار کلاس، هدف‌گرایی و پیامدهای تحصیلی، پایان‌نامه دکتری. شیراز: دانشگاه شیراز.
- حسین‌چاری، مسعود؛ خواجه، لاله؛ محمدی، مژگان (۱۳۸۹). رابطه عاطفه‌ی مثبت و منفی با آبدیدگی در دانشجویان دانشگاه شیراز. *مجموعه مقالات پنجمین سمینار علمی/ پژوهشی بهداشت روانی دانشجویان*.
- حسین‌چاری، مسعود؛ خواجه، لاله؛ نوری، ناعمه (۱۳۸۹). ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس معنای زندگی. *مجموعه مقالات پنجمین سمینار علمی/ پژوهشی بهداشت روانی دانشجویان*.
- صیدی، محمد سجاد؛ باقریان، فاطمه (۱۳۹۰). پیش‌بینی سرسختی خانواده توسط فراغت و انجام فرایض دینی در منزل با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ۱(۲): ۲۲۶-۲۴۲.
- قاضی طباطبایی، محمود (۱۳۷۴). مدل‌های ساختار کواریانس یا مدل‌های لیزرل در علوم اجتماعی. *نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز*.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۷). *مدل‌سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی (با برنامه LISREL و SIMPLIS)*. تهران: فرهنگ صبا.
- مجرد کاهانی، امیر حسین؛ قنبری هاشم آبادی، بهرام‌علی (۱۳۹۰). ارزیابی اثربخشی آموزش روانی گروهی بر عملکرد خانواده بیماران مبتلا به اختلالات خلقی. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ۱(۲): ۳۹۱-۴۱۲.
- نصر اصفهانی، نرگس؛ اعتمادی، احمد؛ شفیق آبادی، عبدا... (۱۳۹۱). اثربخشی آموزش معنا-محور بر عملکرد خانواده زنان متأهل. *فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ۲(۲): ۲۰۹-۲۲۱.

منابع لاتین

- Barnard, C. P. (1994). Resiliency: A shift in our perception? *American Journal of Family Therapy*, 22, 135-144.
- Buchanann, T. (2008). Family resilience as a predictor of better adjustment among international adoptees. Doctoral dissertation, Faculty of the Graduate School, The University of Texas at Arlington.
- Cohen, O., Slonim, I., Finzi, R., & Leichtenritt, R. D. (2002). Family resilience: Israeli mothers' perspectives. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 173-187.
- Coyle, J. P., Nochajski, T., Maguin, E., Safyer, A., DeWit, D., & Macdonald, S. (2009). An Exploratory Study of the Nature of Family Resilience in Families Affected by Parental Alcohol Abuse. *Journal of Family Issues*. Vol XX, 1-18.
- Garnezy, N. (1991). Resiliency and vulnerability to adverse developmental outcomes associated with poverty. *American Behavioral Scientist*, 34, 416-430.
- Hawley, D. R., & DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: Integrating life-span and family perspectives. *Family Process*, 35, 283-298.
- Hawley, D. R. (2000). Clinical implications of family resilience. *The American Journal of Family Therapy*, 28, 101-116.
- Lazarus, A. (2004). Relationships among indicators of child and family resilience and adjustment following the September 11, 2001 tragedy. *The Emory Center for Myth and Ritual in American Life Working Paper*, No. 36.
- McCubbin, H. I., & McCubbin, M. A. (1988). Typologies of resilient families: Emerging roles of social class and ethnicity. *Family Relations* 37, 247-254.
- National Network for Family Resiliency (1996). Understanding resiliency. {On-line}. Available: http://www.agnr.umd.edu/users/nfr/pub_under.html.
- Sixbey, M. (2005). Development of the family resilience assessment scale to identify family resilience constructs. Doctoral dissertation, School of Counselor Education, University of Florida.
- Steger, F.M & Frazier, P. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80-93.
- Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (1998). Posttraumatic growth: Conceptual issues. In R. G. Tedeschi, C. L. Park, & L. G. Calhoun (Eds.), *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis* (pp. 1-22). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Valentine, L., & Feinauer, L. L. (1993). Resilience factors associated with female survivors of childhood sexual abuse. *American Journal of Family Therapy* 21, 216-224.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: a framework for clinical practice. *Family Process*, 42 (1), 1-18.
- Wyman, P. A., Cowen, E. L., Work, W. C., Raoff, A., Gribble, P. A., Parker, G. R., & Wannon, M. (1992). Interviews with children who experienced major life stress: Family and child attributes that predict resilient outcomes. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31, 904-910.

مقیاس اندازه‌گیری تاب‌آوری خانواده

۴=کاملاً موافقم	۳=موافقم	۲=مخالفم	۱=کاملاً مخالفم	
۴	۳	۲	۱	۱- در هر خانواده‌ای مشکلاتی وجود دارد
۴	۳	۲	۱	۲- هر چه که بر سر خانواده ما می‌آید، حتماً دلیلی دارد
۴	۳	۲	۱	۳- ساختار خانواده ما برای مواجهه با امور غیر منتظره، انعطاف‌پذیر است
۴	۳	۲	۱	۴- تعامل با دوستان بخشی از فعالیتهای روزمره خانواده ماست
۴	۳	۲	۱	۵- دوستان خانوادگی ما، برای ما و هویت ما، ارزش قائلند
۴	۳	۲	۱	۶- قوانین خانواده ما خشک و انعطاف‌ناپذیر نیستند
۴	۳	۲	۱	۷- قوانین در خانواده ما بر حسب نیازهای خانوادگی تغییر می‌کنند
۴	۳	۲	۱	۸- کارهایی که ما برای هم انجام می‌دهیم، به ما این احساس را می‌دهد که بخشی از یک خانواده هستیم
۴	۳	۲	۱	۹- در خانواده ما، رویدادهای پر استرس به عنوان بخشی از زندگی پذیرفته شده‌اند
۴	۳	۲	۱	۱۰- ما این موضوع را پذیرفته‌ایم که مشکلات به صورت غیر منتظره رخ می‌دهند
۴	۳	۲	۱	۱۱- همه ما در اخذ تصمیمات مهم خانوادگی نقش داریم
۴	۳	۲	۱	۱۲- خانواده ما می‌تواند در هنگام مصیبت‌ها شرایط را درک کند و به فعالیت خود ادامه دهد
۴	۳	۲	۱	۱۳- ما خودمان را با شرایط لازم جهت انجام مسئولیت‌های خانوادگی، انطباق می‌دهیم
۴	۳	۲	۱	۱۴- مراقب این که به چه میزان برای انجام کارهای مربوط به دوستانمان وقت بگذاریم، هستیم
۴	۳	۲	۱	۱۵- ما مراقب حرفهایی که به هم می‌زنیم، هستیم.
۴	۳	۲	۱	۱۶- ما نسبت به روش‌های جدید انجام امور خانوادگی، انعطاف‌پذیر هستیم.
۴	۳	۲	۱	۱۷- سایر اعضای خانواده ما را درک می‌کنند.
۴	۳	۲	۱	۱۸- ما از همسایه‌ها طلب کمک و یاری می‌کنیم.
۴	۳	۲	۱	۱۹- در مراسم‌های مذهبی مسجد یا سایر مکانهای مشابه به آن شرکت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۲۰- در خانواده ما این باور وجود دارد که دوستان می‌توانند برای ما مفید باشند
۴	۳	۲	۱	۲۱- این که می‌توانیم از عهده مشکلاتمان برآییم، باور خانوادگی ماست
۴	۳	۲	۱	۲۲- اگر منظور یکدیگر را نفهمیم، می‌توانیم از هم بخواهیم تا موضوع را روشن سازند

۴	۳	۲	۱	۲۳- در خانواده ما اعضا می‌توانند با یکدیگر صادق و رک و راست باشند
۴	۳	۲	۱	۲۴- در خانواده ما، اعضا می‌توانند بدون اینکه کسی را ناراحت کنند، درد دل نموده و خالی شوند
۴	۳	۲	۱	۲۵- هنگام بروز مشکلات ما می‌توانیم بر سر امور، به توافق برسیم
۴	۳	۲	۱	۲۶- ما می‌توانیم اختلاف‌نظرهای خانوادگی در پذیرش یک مصیبت (فقدان) را مدیریت کنیم
۴	۳	۲	۱	۲۷- این نظر خانواده ماست که می‌توانیم به افراد اجتماع اطمینان کنیم
۴	۳	۲	۱	۲۸- در خانواده ما، افراد می‌توانند معنای پنهان و نهفته در پشت پیام‌ها را جویا شوند
۴	۳	۲	۱	۲۹- ما می‌توانیم مشکلات مهم را حل کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۰- حتی اگر مشکل دیگری بروز کند، باز هم می‌توانیم ادامه دهیم و کم نیاوریم
۴	۳	۲	۱	۳۱- ما می‌توانیم در باره روش‌های برقراری ارتباط در خانواده، با هم صحبت کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۲- در سختی‌ها، می‌توانیم به عنوان یک خانواده عمل کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۳- ما در باره تصمیمات با هم مشورت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۴- ما برای حل مشکلات، آنها را به شیوه‌ای مثبت طرح می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۵- ما مشکلات را به بحث می‌گذاریم و از حل آنها احساس خوبی به دست می‌آوریم
۴	۳	۲	۱	۳۶- ما در باره موضوعات مختلف آنقدر صحبت می‌کنیم تا به یک راه حل برسیم
۴	۳	۲	۱	۳۷- ما در فعالیت‌های داوطلبانه اجتماعی شرکت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۳۸- ما برای بیان عقایدمان در خانواده آزاد هستیم
۴	۳	۲	۱	۳۹- از صرف زمان و انرژی برای خانواده، احساس خوبی داریم
۴	۳	۲	۱	۴۰- ما احساس می‌کنیم که افراد جامعه در مواقع اضطراری مشتاق کمک و یاری‌رسانی هستند
۴	۳	۲	۱	۴۱- ما از زندگی در این جامعه احساس امنیت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۴۲- احساس می‌کنیم به وسیله سایر اعضای خانواده پذیرفته شده‌ایم
۴	۳	۲	۱	۴۳- احساس می‌کنیم که برای مواجه شدن با مشکلات بزرگ، خانواده‌ای قدرتمند (توانا) هستیم
۴	۳	۲	۱	۴۴- در خانواده ما اگر کسی ناراحت باشد، همه ناراحت می‌شویم
۴	۳	۲	۱	۴۵- ما دوستان نزدیکی داریم که واقعاً به آنها عشق می‌ورزیم
۴	۳	۲	۱	۴۶- ما به خداوند متعال ایمان داریم
۴	۳	۲	۱	۴۷- ما توانایی حل مشکلاتمان را داریم
۴	۳	۲	۱	۴۸- ما احساساتمان را نسبت به خودمان مطرح می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۴۹- می‌دانیم که در هنگام گرفتاری‌ها، خدمات رفاه اجتماعی فراهم است
۴	۳	۲	۱	۵۰- می‌دانیم که برای دوستانمان مهم هستیم

۴	۳	۲	۱	۵۱- از اشتباهات یکدیگر درس می‌گیریم.
۴	۳	۲	۱	۵۲- در خانواده ما، افراد منظور حرفهایی را که به هم می‌زنند، روشن می‌کنند
۴	۳	۲	۱	۵۳- ما در فعالیتهایی که در شأن خانواده‌مان باشد، شرکت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۵۴- در فعالیتهای مذهبی شرکت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۵۵- ما از همسایه‌هایمان سوغات و هدایا دریافت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۵۶- ما از رهبران (مشاوران) مذهبی راهنمایی می‌خواهیم
۴	۳	۲	۱	۵۷- ما به ندرت به نگرانی‌ها یا مشکلات اعضای خانواده گوش می‌دهیم
۴	۳	۲	۱	۵۸- ما در انجام وظایف خانوادگی مشارکت می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۵۹- ما علاقه و عواطف خود را به اعضای خانواده نشان می‌دهیم
۴	۳	۲	۱	۶۰- ما به یکدیگر می‌گوئیم که چقدر نگران و مراقب هم هستیم
۴	۳	۲	۱	۶۱- ما فکر می‌کنیم که جامعه برای پرورش کودکان، خوب است
۴	۳	۲	۱	۶۲- ما فکر می‌کنیم که با افراد جامعه نباید زیاد رابطه برقرار کرد
۴	۳	۲	۱	۶۳- ما اطمینان داریم که حتی در شرایط سخت، امور به سرانجام می‌رسند
۴	۳	۲	۱	۶۴- ما روش های جدید حل مشکلات را امتحان می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۶۵- ما ضرورت تعامل و ارتباط با سایر اعضای خانواده را در هنگام سختی‌ها درک می‌کنیم
۴	۳	۲	۱	۶۶- ما سعی می‌کنیم مطمئن شویم که به اعضای خانواده از لحاظ جسمی و عاطفی آسیبی نمی‌رسد